

ERGENİN DÜŞÜNÇESİ*

Somut Düşünceden Soyut Düşünceye

Jean PIAGET

Çev. Dr. Bekir ONUR

Ergen, çocukla karşılaştırıldığında, sistemler ve "kuramlar" kuran bir bireydir. Çocuk sistemler kurmaz. Sistemlerin dile getirilemez ya da getirilmemiş olması ve sadece gözlemcinin bunları dışardan saptayabilmesi anlamında, çocuk bilinçsiz ya da bilince yakın sistemlere sahiptir; ama onları asla "düşüncemez". Başka bir deyişle, çocuk somut olarak, yaşadığı dünyanın bir sorunundan bir başka sorununa geçerek düşünür; çözümlerini ilkeyi ortaya koyan genel kuramlar aracılığıyla bir araya toplamaz.

Buna karşılık ergen ilgisini güncel olmayan, hergün yaşanan gerçeklerle ilgisi bulunmayan sorunlara yöneltir (onda şaşırtıcı olan da budur); dokunaklı bir saflıkla dünyanın gelecekteki —ve çoğu zaman düşsel— durumlarıyla ilgilenir. Özellikle şaşırtıcı olan nokta ergenin soyut kuramlar kurma kolaylığıdır. Kimi ergenler bunları yazarlar; bir felsefe, bir estetik, bir politika yaratırlar. Kimileri yazmazlar, ama konuşurlar. Çoğu er-

(*) Jean PIAGET, *Six Etudes de Psychologie*, Ed. Gonthier, Cenevre, 1964, s. 76 - 80 (Çalışmalarını daha çok bilişsel gelişim alanında sürdürmüş olan PIAGET zekânın gelişiminde üç ana dönem ayırt etmiştir. Esas olarak pratiğe ve sezgiye dayanan "duyu-devinin zekâsı"ndan sonra iki temel aşama saptanır. Birincisi 7-8 ve 11-12 yaşları arasında yer alan "somut işlemler" dönemidir. Bu işlemler somut alanla sınırlı sistemlere temel oluştururlar. İkincisi 11 - 12 yaşlarından itibaren gelişen "soyut işlemler" dönemidir. Bu işlemler varsayımlar üzerinde akıl yürütme yeteneğine dayanan "önergeler mantığı"na temel oluştururlar. Piaget zekâ gelişiminin her dönemine özgü bir benmerkezlik biçiminin bulunluğunu kabul eder. Metinde tırnak içinde geçen "düşünce", "düşünmek" sözcükleri Fransızca "réflexion", "réfléchir" sözcüklerinin karşılığıdır. B. O.)

gen kişisel ürünlerinden pek az söz eder, sadece gizlice bunları kafasında evirip çevirmekle yetinir. Fakat herkesin dünyayı şu ya da bu noktadan değiştiren sistemleri ve kuramları vardır.

Genel düşünceler ve soyut kurgular yoluyla işleyen bu yeni düşünce biçiminin kazanılması, gerçekte, çocukluğun ikinci dönemine özgü somut düşünceden başlayarak, oldukça sürekli ve ağır gelişen bir biçimde gerçekleşir. Kesin dönemecin on iki yaşına doğru geçildiği söylenebilir; bundan sonra özgür ve gerçeklikten kurtulmuş düşünce yönünde ağır ağır ilerlenecektir. Gerçekten çocuğun düşüncesinde 12-13 yaşlarına doğru çocukluğun ikinci dönemindeki somut işlemlerin sona erdiğini gösteren köklü bir değişim gerçekleşir. Bu değişim, somut düşünceden "soyut" düşünceye, ya da aykırı ama açık bir terimle denildiği gibi, "varsayımlı - tündengelimli" düşünceye geçiştir.

Bu yaşa kadar çocuk düşüncesinin işlemleri sadece "somut" işlemlerdir; yani sadece gerçekliğin kendine, özellikle elle tutulur gözle görülür ve çocuğun deneyimlerine boyun eğen nesnelere ilişkin işlemlerdir. Çocuğun düşüncesi gerçeklikten uzaklaştığında, bu sadece düşüncenin el altında olmayan nesnelere yerine onların az çok canlı tasarımlarını koymasına demektir; fakat bu tasarım inançla birliktedir ve gerçekliğe denktir. Buna karşılık, eğer çocuklardan basit varsayımlar üzerinde, tümüyle sözlü bir problem önermesi üzerinde akıl yürütmeleri istenirse hemen kafaları karışır ve çocuklara özgü mantık - öncesi sezgilere kapılırlar. Söz gelimi, 9-10 yaşlarındaki bütün çocuklar renkleri sıralamayı büyüklerden daha iyi bilirler, fakat yazılı bile sorulsa şöyle bir soruyu çözmekte tümüyle başarısız kalırlar: "Ayşe'nin saçları Fatoş'unkinden daha koyu. Ayşe'nin saçları Emel'inkinden daha açık. Hangisinin saçları en koyu?" Genellikle, Ayşe'nin ve Fatoş'un saçları koyu olduğu için, Ayşe'nin ve Emel'in saçları açık olduğu için, Fatoş'un en koyu, Emel'in en açık, Ayşe'nin de yarı koyu yarı açık olduğu yanıtını verirler. Demek ki, 5-6 yaşlarındaki çocukların somut dizilerle yaptığı gibi, sözel düzeyde sadece birbirine bağlı olmayan çiftlerle bir dizi yapabiliyorlar. Bu nedenle böyle bir güçlüğü okullarda dört işlem konusundaki aritmetik problemlerinin çözümünde duyuyorlar özellikle. Eğer nesnelere evirip çevirebiliyorlarsa hiçbir engel olmadan akıl yürütüyorlar; oysa görünüşte aynı olan, fakat dil ve sözel önerme düzeyinde istenen akıl yü-

rütmeler, somut gerçekliği olmayan basit varsayımlara bağlı oldukları için, çok daha zor olan başka akıl yürütmeler oluşturmaktadırlar.

Fakat on bir ya da on iki yaşlarından sonra soyut düşünce kesinlikle olanaklı hale geliyor; yani mantıksal işlemler somut evirip çevirme alanından, sadece herhangi bir dille (sözcüklerin diliyle ya da matematik sembollerinin dilleyle) ifade edilen, ama ne deneyime bağlı algının ne de inancın desteğine gerek duymayan düşünceler alanına aktarılmaya başlanıyor. Yukarıda verdiğimiz örnekte "Ayşe'nin saçları Fatoş'unkinden daha koyu, vb." denildiğinde gerçekte üç düşsel kişi düşünce için basit varsayımlar olarak soyut düzeyde veriliyor ve akıl yürütmenin bu varsayımlar üzerinde yapılması isteniyor. Şu halde soyut düşünce "varsayımlı-tümdengelimli" düşüncedir; yani sonuçları sadece somut bir gözlemden değil, katıksız varsayımlardan çıkarmaya yetenekli bir düşüncedir. Soyut düşüncenin vardığı sonuçlar olgusal doğruluktan bağımsız olarak geçerlidirler; bu nedenle düşüncenin bu biçimi bir güçlük gösterir ve somut düşünceden daha büyük bir zihin uğraşını gerektirir.

* * *

Soyut düşüncenin kurulmasını sağlayan koşullar nelerdir? Çocuk için sadece işlemleri nesnelere uygulamak, başka bir deyişle bu nesnelere üzerinde olası eylemleri düşüncede gerçekleştirmek değil, bu işlemleri nesnelere bağımsız olarak "düşünmek" ve nesnelere yerine basit önermeler koymak söz konusudur. Şu halde bu "düşünce" ikinci dereceden bir düşünce gibidir. Yani somut düşünce olası bir eylemin tasarımıdır, soyut düşünce ise olası eylemlerin tasarımının tasarımıdır. Somut işlemler sisteminin, çocukluğun son yıllarında, soyut işlemlerle düşünmelerinin olanaklı olmasından önce sona ermesi gerektiğine şaşmamalı. Bu soyut işlemlere gelince, elbette bunlar aynı işlemlerden başka şey değildirler; ama varsayımlara ya da önermelere uygulanmış işlemlerdir. Soyut işlemler bir "önermeler mantığı" oluştururlar; bu mantık ilişkiler, sınıflar ve sayılar mantığına karşıttır; fakat önermeleri düzene koyan "içermeler" sistemi sadece somut işlemlerin soyuta çevrilmesi demektir.

Ancak 12-13 yaşlarında doğru bir soyut düşüncenin başlamasından sonradır ki, ergenliğe özgü sistemlerin kurulması ola-

naklı olur. Gerçekten soyut işlemler düşünceye yepyeni bir güç sağlarlar; bu güç, düşünceler geliştirecek ve kuramlar tasarlayacak biçimde düşüncenin gerçeklikten kurtulmasını ve özgülüşmesini sağlar. Şu halde soyut zeka düşüncenin kanatlanması demektir. Düşüncenin kendisine sağlanan bu beklenmedik gücü başlangıçta iyiye ve kötüye kullanmasına şaşmamalı. Ergenliği çocukluktan farklı kılan iki temel yenilikten biri işte buradadır: Kendiliğinden düşüncenin özgür etkinliği.

Fakat önce bebekte sonra küçük çocukta tezahürlerini gördüğümüz bir yasaya göre zihinsel yaşamın her yeni gücü, daha sonra gerçekliğe uyum sağlamayla birleşerek bir dengeye ulaşmak üzere, dünyayı benmerkezci bir özümlemeye katmayla işlemeye başlar. Şu halde, ergenin, evreni bedensel etkinliğine özümleyen bebeğin benmerkezçiliğiyle ve nesnelere doğmakta olan düşünceye (simgesel oyun, vb.) özümleyen küçük çocuğun benmerkezçiliğiyle karşılaştırılabilecek zihinsel bir benmerkezçiliği vardır. Bu sonuncu benmerkezçilik biçimi, sanki sistemler dünyaya değil de dünya sistemlere boyun eğmek zorundaymış gibi, düşüncenin tümgüçlülüğüne inanmayla kendini gösterir. Üst düzeyde bir metafizik çağıdır bu. Benlik, evreni yeniden kuracak kadar güçlü; kucaklayacak kadar büyüktür.

Sonra, nasıl duyu-devinim benmerkezçiliği eylem şemalarının örgütlenmesiyle giderek azalıyor, nasıl küçük çocuğa özgü düşüncenin benmerkezçiliği somut işlemlerin dengesiyle sona eriyorsa, aynı şekilde ergenin metafizik benmerkezçiliği de soyut düşünceyle gerçeklik arasındaki uzlaşmayla yavaş yavaş düzelecektir. Düşünce, asıl işlevinin karşı çıkmak değil deneyimi izlemek ve onu yorumlamak olduğunu anlamaya başladığında dengeye ulaşır. Bu denge somut düşüncenin dengesini hayli aşar; çünkü gerçeklik dünyasından başka, akılcı tüm dengelinin ve iç yaşamın sonsuz kurgularını da içerir.